

KARACS ZSIGMOND

Karacs Teréz és a 19. századi nőnevelés

A hazai intézményesített nőnevelés kezdeteit a kortársi és későbbi feldolgozások az Angol Kisasszonyok apácarend Pestre településéhez kötik. A rendet Mária Terézia a budai Királyi Palotában helyezte el, majd Vácra kerültek, később II. József visszahozta Budára, s végül 1787-ben Pestre telepítette őket. A következő évben indították az inkább szerzetesi utánpótlást szolgáló leánynevelést.¹ A Ratio Educationisban leányokról nincs szó², de mégis ennek alapján német nyelven folyt az oktatás. Pesten még csak évtizedek múltán indult meg a lassú magyarosodás. Ilyen nóta járta: Ist nur ein Ungarland, Ist nur ein Pest. (Csak egy Magyarország van, csak egy Pest.)³ Az idők változását mutatja, a Hazai és Külföldi Tudósítások 1816. évi értesítése Diósy Sophia haláláról: „Fejedelem Asszonyságát harminchárom esztendeig viselte, melly idő alatt a nevendék kisasszonyokat nem tsak az illető tudományokban, és asszonyi válogatott munkákba gyakoroltatta: hanem a házi gazdaságban előforduló műveletekben is; azonfelül nem tsak a külföldi nyelvekben: hanem az anyai nyelvében is, melly által valóságos hasznos magyar asszonyokká készítettetek.”⁴ Ez csak egy csepp volt a tengerben, mert 1850-ig csak a nemesi származásúakat vették fel a nevelő intézetekbe.

¹ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. II. Bp. 1927. 476-477.

² Ratio Educationis (Az 1777. és az 1806. évi kiadás magyar nyelvű fordítása) Bp. 1981.

³ Fővárosi Lapok. 1880. márc. 3. 51. szám. Karacs Teréz: A régi Pestről (Emlékezések 1825–1829-ből) 248-249.

⁴ Hazai és Külföldi Tudósítások. 1816. 34. sz.

Ha belelapozunk Schwarcz Etel *Nőnevelés és oktatás a XIX. században Magyarországon* című kötetébe, olvashatjuk. „Hogy milyen volt a századeleji nőnevelés, azt legjobban úgy ismerjük meg, ha bemutatjuk a Tudományos Gyűjteményben lezajló vitát. Tüzesen száll síkra Takáts Éva. Sírni kellene, hogy a XIX. században van még olyan ember, aki azt állítja, hogy a nőnek nincs joga gondolatait írásban kifejezni. Egész Magyarországon nincs olyan iskola, ahol leányainkat hibátlan levélírással, a háznál szükséges számolásra tanítanák. Történelem, földrajz, filozófia tanulásról szó sincs. Ha önszorgalomból teszi, megszigdíják és nevetségessé akarják tenni. Addig a férfiak nevelése sem lesz eredményes, míg az asszonyi nem nevelésére nem fordítanak figyelmet.”⁵

A Ratio Educationisnak hazánkban szinte alig volt hatása, már II. József tanügyi rendelkezései sokat módosították, főleg a németesítés érdekében. Halála után a magyar nyelv teljes hiánya és egyéb szempontok miatt Nemesi Művelődésügyi Bizottságot hozott létre az országgyűlés, de I. Ferenc ellenállása miatt ez nem érvényesülhetett. József nádor sürgetésére 1801-ben Szerdahelyi György volt jezsuita szerkesztette át az 1800-tól megfogalmazott felvilágosult tanügyi elveket, érezhetően csökkentve a hatását. Különösen a protestánsok autonómia törekvését gátolta, ám a sajátos magyar tanügyi problémákat igyekezett megoldani.⁶

Ez az 1806-ban megjelent második Ratio Educationis külön fejezetben intézkedik a leányiskolákról, azonban az itt kívánt Tanítónőképzőkből nem valósult meg semmi.⁷ Még az összeállítási munkálatok alatt Virág Benedek felháborodva írja Kazinczy Ferencnek: „Gondold el! Szerdahelyi, ama budai Jézusunta (...) Jaj lenne ismét szegény országunknak! Nem akarják, hogy az a nap világítson nekünk, mint más nemzetnek.”⁸

A nőnevelés ügye szinte semmit sem haladt előre, hiszen a közfogással szemben alig lehetett változást remélni. Még a nagy műveltségű Kazinczy Ferenc is helyteleníti a nők magasabb műveltségét, a

⁵ *Schwarcz Etel: Nőnevelés és oktatás a XIX. században Magyarországon. Debrecen. 1938. 8.*

⁶ *Mészáros István: A fordító bevezetése. 8–9. Lásd: Ratio Educationis*

⁷ *Ratio Educationis. 241–243, 314.*

⁸ *Kazinczy Ferenc: Levelezése II. Bp. 1891. 506.*

tanulatlan jó feleség és háziasszony az eszménye, leányát e szerint kívánja nevelni.⁹

Karacs Ferencné Takáts Éva felháborodva ír a viszonyokról: „Félő, hogy az idegen nemzetből való ügyetlen Nevelők kezei alatt leányaink minden nemzeti és erkölcsi caractereket elvesztvén, tsak bábjátékokká lesznek (...) tanítassék leányaitoknak a tudományokból annyi, hogy magok tudjanak gondolkozni – magok ítélni tetteik jó vagy rossz voltáról; – gyermekeiket nem a mind untalan változó módi, hanem az okosság regulái szerint fogják nevelni.”¹⁰ Takáts Éva Rákospalotán született 1779-ben és 1802-ben ment férjhez Karacs Ferenc európai hírű rézmetsző és térképkészítő művészhez.¹¹ Akkori lakásukon – később odaépült a Köztelek – gyűltek össze az Orczy-kerti séta után „és tanácskoztak, mi módon lehetne mentől gyorsabban felidézni a nemzeti művelődés valódi napját. Irodalom, művészet, színészpártolók után sóhajtoztak a szerény, jólelkű úttörők, úgy mint Dugonics, Fejér György, Virág Benedek, Kultsár István”.¹² Karacsné különösen a nevelésügyhöz szólt hozzá, felvetette honnan legyen tőke egy a nemzet által alapítandó országos nőnevelde fenntartásához. „30-tól 50 éves koráig jövedelme szerint – aki nőtlen fizessen, például a papság és a katonatisztek.”¹³

A Karacs család időlegesen az Ötpacsirta utcai Zofall házban lakott, (helyén ma a Degenfeld palota magasodik), ott született Karacs Teréz 1808. április 18-án. A következő évben felépült az Ősz (ma Szentkirályi) utcai, Virág Benedek által Karacs Tusculánumnak nevezett lakóhelyük.¹⁴ Déryné róluk írja: „Próba végeztével egyenesen röptem Karacsékhoz. Ez egy igen érdemes polgárház volt.” Szól a gyerekeikről is: „Teréz, ez későbbi időmben is jó barátném volt.”¹⁵ Ma emléktábla

⁹ Schwarcz E.: i. m. 13.

¹⁰ Takáts Éva: Némelly észrevételek Tekintetes Kultsár István Úrnak, azon Értekezésére, melyet 1822-dik esztendő második felében közöl a Leánykák házi neveléséről. Tudományos Gyűjtemény. 1822. XII. 36–42.

¹¹ Ewa Gabriella: A magyar nőnevelés két úttörője Karacs Ferencné és Karacs Teréz nőnevelési nézetei. Szeged. 1933. 12.

¹² Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről. Arad. 1888.

¹³ Karacs Teréz: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. In. Teleki Blanka és köre: Karacs Teréz, Teleki Blanka, Lövei Klára. Szerk. Sáfrán Györgyi. Bp. 1963. 55.

¹⁴ História. 1929. 3. sz. 7–8. Romhányi István: Karacs Ferenc pesti háza.

¹⁵ Déryné Széppataki Róza emlékezései. I. Bp. 1955. 124.

fogad bennünket: „Itt állott Karacs Ferenc rézmetsző háza, ahol Katona József 1811-ben és 1813-ban lakott.”¹⁶

A Karacs család a nemesség azon köréhez tartozott, amely a hazánkban hiányzó polgárság szerepét igyekezett betölteni.¹⁷ Szívélyes kapcsolati rendszerük a hazai társadalom minden rétegét felölelte, a jobbágy Táncsics Mihálytól, Vajda Pétertől, a Habsburg főherceg József nádorig. A baráti körük viszontlátogatására a családfő nemcsak felesége társaságában, hanem sok helyre gyermekeivel is meghívást kapott.¹⁸ Ott voltak a pest-budai magyar színészek szinte minden előadásán. Sáfrán Györgyi írja: „Megható a nemzeti kultúra iránti felelősségérzetük: mindent és mindenkit segíteni, aki e téren dolgozik.”¹⁹ Lakott náluk többek között Katona mellett Kisfaludy Károly, Beregszászi Nagy Pál, Márton József, Mokry Benjamin. A gyakori látókatok közt látjuk Virág Benedeket, Kazinczy Ferencet, Vörösmarty Mihályt, Kölcsey Ferencet, Garay Jánost, Somogyi Sándort, Döbrentei Gábort, Angyalffy Mátyást, Horvát Istvánt, Dombly Mártont, Pethe Ferencet, Szentgyörgyi Jánost, Ferenczy Istvánt, a mindennapiak közt volt Fáy András és Kultsár István.²⁰ Utóbbi két férfi már a század első évtizedeiben óhajta a magyar lányok nevelésének a javítását – a Takáts Évával megvitattott levelekről írt 1822-ben Kultsár István a *Hasznos Mulatságok*ban.²¹ Takáts Éva az erre való észrevételeit tette közzé a *Tudományos Gyűjteményben*.²² Fáy András a gyakorlatban is megpróbálta a nőnevelést. Karacs Teréz írja: „1825 őszén elhozta hozzám nevelt leányát, kit ő már igen kis kora óta képezett, taníttatott, s évek múlva nőül is vett. Barátságomba ajánlá a nálam egy évvel ifjabb leányt.”²³ Karacs Teréz, látjuk rendkívül szerencsés környezetben nőtt fel. Az idő rövidsége miatt a 19. század első felének, negyedének, jobbára nem elég szerencsés nőnevelési

¹⁶ M. Szücs Ilona: Írók, költők a Józsefvárosban. Bp. 1994. 41.

¹⁷ Sáfrán Györgyi: Bevezetés. Teleki Blanka és köre:... i. m. 6-8.

¹⁸ Karacs Teréz: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. Teleki Blanka és köre:... i. m. 76.

¹⁹ Sáfrán Gy.: i. m. 8.

²⁰ Karacs Teréz: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. Teleki Blanka és köre:... i. m. 76.

²¹ *Hasznos Mulatságok* 1822. II. 220–223. 225–228. Kultsár István: A leánykák házi neveléséről.

²² Takáts É.: i. m. (Tudományos Gyűjtemény. 1822. XII.) 36–42.

²³ *Fővárosi Lapok*. 1880. márc. 6. 54. szám. Karacs Teréz: A régi Pestről. 262–263.

próbálkozásaira nem térhetek ki. Mozgalom indult az intézetek magyar kézbe vételére. Óváry Fodor Miklós 5000 forintot adományozott 1822-ben, hogy kamatait osszák meg egy alapítandó felsőbb leányiskola és a miskolci líceum között. A miskolciak ezt szaporítva nyitották meg Karacs Teréz meghívásával intézetüket.²⁴

A kétszáz éve született Karacs Teréz 1814-től a Széna (ma Kálvin) téri református iskolába járt. Pesten egyedül itt tanítottak magyar nyelven. Tanítói, különösen apja térképeinek ismertetéséhez, igénybe vették segítségét az oktatásban, vagy társai feletti felvigyázásban. Tanulmányai folytatásában előbb saját, majd anyja betegsége gátolta. 1819-től nagyműveltségű anyja szárnyai alatt korán elmélyült benne a művészet, az irodalom, a tudomány iránti lelkesedés. Nővére ekkor már férjnél volt, így mint a legnagyobb gyermeknek a házimunkákban és kisebb testvéreinek nevelésében tevékenyen részt kellett vennie.²⁵ A hozzájuk járó népes vendégsereg körében szabadon mozoghattak és apja könyvtárának bizonyos polcain kedvükre használhatták. Így történt, hogy 1818-ban Kazinczy a vendégek karéjából kilépve megsimogatta Teréz fejét. „Mily szorgalmasan tanulja e gyermek leckéjét. – Leckémet már tudom – felelém – Klavigót olvasom. – Klavigót! – kiálta fel csodálkozva a nagy költő (ő fordítá e művet).”²⁶ Nématajkú barátnői dalait magyarra fordította és úgy énekelték. „Innen e tényből számítom nevelői pályám kezdetét, mert ez által némi hatást gyakoroltam pesti leánytársaimra (...) örömmel hallgatták (...) a nálunk látható számos térkép-ről (...) az egyes helyek történelmi nevezetességeit és eseményeit!”²⁷

Előbb leánytársainak készített rejtvényei jelentek meg²⁸, majd 1824-ben már a Hébe is érdemesnek tartotta bemutatni verseit.²⁹ Októbertől tíz hónapot töltött Bécsben Márton József professzor családjánál. „Sok-

²⁴ Schwarcz E.: i. m. 32.

²⁵ Karacs T.: I. m. Teleki Blanka és köre... 65.

²⁶ *Fővárosi Lapok*. 1886. júl. 2. 181. sz. Karacs Teréz: Emlékezés Kazinczy Ferencről. 1314.

²⁷ *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887. 7. sz. Karacs Teréz: Önleletírása. 196.

²⁸ *Fővárosi Lapok*. 1887. ápr. 17. 105. sz. Karacs Teréz: Hogyan lettem irogatónő. 765–766.

²⁹ *László Gézáné Szarka Ágota: Karacs Teréz (1808–1892) Annotált személyi bibliográfia*. Bp. 1993. 5.

szor hasonlítottam össze ezalatt ama világvárost hazám mostohaarcú fővárosával”.³⁰ Kirándulni Schönbrunnba, Badenbe, Brühlbe jártak.³¹ Hazatérve 1825 őszén Fáy Andrásékkal jártak a Várszínházba³², kinek a névnapján látta először atyja kedvencét, Vörösmartyt, majd a következő évben Kölcseyt, kinek az első arcképét a Karacs-házban vette le a művész.³³

Karacs Teréz, 1826-tól gyakran időzött Alcsúton lelkész sógoránál, ki rendszeresen vasárnapi asztalvendége volt a főhercegnek, ahogy írja, sokszor alkalmá lehetett az egész nyáron kint lakó nádori családot látni.³⁴ 1827 őszén ismerte meg a minden szépért és jóért lelkesedő orvosnövendék Kovács Pált³⁵, aki hamarosan Teréz napjára és édesanyja házassági évfordulójára is írt színdarabot, melyet az ezüst menyegzőre Fáy és Vitkovics Mihály rendezésében a Karacs gyerekek és baráti körük mutatott be Takács Évának, népes közönségük tetszésére.³⁶ Teréz 1828. júniusától augusztus közepéig apja barátjánál, Szabó Pál mezőtúri lelkésznél töltötte a nyarat, ahol Jakab Antallal ismerkedett meg. Szerelmük ugyan nem teljesezhetett ki, de élethosszig barátok maradtak.³⁷ A versírásba menekült, az Uránia és a Regélő lapjain találkozunk verseivel.³⁸

Benke József a magyar színeszet állapotán elkeseredve, Juci lányával felkereste 1829 nyarán Karacsékat, akiből német színésznőt akart képezni. Ahogy Karacs Teréz írja: „Mi nővérek is megforgattuk szegény Jucit, élcelve a leendő német színésznő felett. És ő jóízű kacagás közt megfogadta, hogy csak magyar marad örökre.” És Laborfalvy Rózáként lett belőle a magyar színeszet csillaga.³⁹

³⁰ *Fővárosi Lapok*. 1880. márc. 6. 54. sz. Karacs Teréz: A régi Pestről. 262–263.

³¹ *Pásztor Emil*: Egy nagy magyar pedagógus: Karacs Teréz. Miskolc. 1996. 18.

³² *Karacs Teréz*: Fáy András házassága I. m. Teleki Blanka és köre... Szerk. Sáfrán Györgyi. Bp. 1963. 188.

³³ *Fővárosi Lapok*. 1880. márc. 6. 55. sz. Karacs Teréz: A régi Pestről. 266–267.

³⁴ *Karacs Teréz*: Emlékezés Mária-Dorotheára József nádor fenséges nejére. *Népiszkolai Közlöny*. 1889. július 259.

³⁵ *Fővárosi Lapok*. 1886. szeptember 5. Karacs Teréz: A régi Kovács Pálról. 1791–1793.

³⁶ *Karacs Teréz*: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. Teleki Blanka és köre... i. m. 80–81.

³⁷ *Karacs Teréz életrajzához pótdatok*. Teleki Blanka és köre ... i. m. 109–111.

³⁸ László Gézáné Sz. Á. : i. m. 5.

³⁹ *Karacs Teréz*: A régi magyar színeszetről. Arad. 1888.

A harmincas évek elejétől társaságukkal rendszeresen kirándultak a budai hegyekbe. A három Karacs leány és Árpád fivérük, Vajda Péter, Garay János, Kunoss Endre és mások mellett ott volt Táncsics Mihály, kinek „Ez időtől fogva (...) mind a hegyen, mind a városban örömet hallgattuk beszédét.”⁴⁰ A Sváb-hegy halmai közt színészekkel is összefutottak, s Déryné Karacs Teréz háta mögé kerülve egy tölgylevelekből font koszorút tett a fejére – éljenek az írónok felkiáltással. A Zugligetben lakó „Vajdával nagyon belebonyolódtak a nevelési eszmék fejtegetésébe.”⁴¹

Karacs Teréz sógora, Környey József alcúti lelkész megbetegedve 1831-ben az Ósz utcai házba jött gyógyulni, ahol a nádorné hetente többször felkereste,⁴² majd díszes temetést is rendezett számára – erről az ott időző Kazinczy Ferenc is beszámolt.⁴³

1833-ban a tollat már félretevő Karacsné Mátrai Gábor és Jankovich Miklós további írásra bízta, de mivel elhárította magától, Teréz lányát kérték fel. Karacs Teréz így emlékezik: „Hiába védekeztem Vajda Péter és neje, ki szeretett barátnőm volt, sürgettek.” Ettől kezdve folytatásokban jelentek meg a nőnevelést népszerűsítő elbeszélésekbe foglalt munkái. „A toll mellett a varrótűt és térképeket színező ecsetet is fürgén tudtam forgatni, s így e három eszköz hű támogatóm lett.”⁴⁴ Jelen volt az 1837. augusztus 22-én megnyílt Nemzeti Színház örömnepén, A szerelem elvet győz című vígjátékát 40 forinttal jutalmazták.⁴⁵

Karacs Terézt 1837 ősztől Vasszécsényben találjuk Ebergényi Viktor kastélyában, akihez Blaskovich Julianna barátnője férjhez ment.⁴⁶ „Így jutottam egy ifjú úri barátnőm és férje által azon szerencséhez, hogy Vas megyének legszebb részében Szombathely körül majd két évet töltöttem, honnan a jónevű Sós-kútra, Tarcsára, a nagyszerű hercegi birto-

⁴⁰ *Fővárosi Lapok*. 1884. április 25. Karacs Teréz: A 86 éves Táncsicsról. 638–639.

⁴¹ *Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről*. Arad. 1888.

⁴² *Karacs Teréz: Emlékezés Mária-Dorotheára József nádor fenséges nejére. Népiskolai Közlöny*. 1889. július 259.

⁴³ Kazinczy Ferenc levelezése. 21. kötet. Bp. 1911. 559.

⁴⁴ *Fővárosi Lapok*. 1887. ápr. 17. 105. sz. Karacs Teréz: Hogyan lettem irogatónő. 765–766.

⁴⁵ Pásztor E.: i. m. 31.

⁴⁶ MTA Kézirattár MS 1006/24-25.

kokra Körmend(re) és Németújvár(ra) valóságos tanulmányi utakat tetünk; nemkülönben Bécsben is volt alkalmam tanulmányozni a német neveletlenséget.”⁴⁷ Társalkodó nőként otthonosan és fesztelenül mozgott közöttük. „1837-ben fültanu voltam Vas megyében, midőn az országgyűlésről hazatérő követek kikeltek azon indítvány ellen, hogy a tanácskozást jó lenne magyarul folytatni.”⁴⁸ Az 1838. évi pesti árvíz megpróbáltatásairól édesanyja leveléből értesült.⁴⁹ A vízzel körülvett Ősz utcai házukból édesatyja Wesselényivel csak a nőket engedte el,⁵⁰ maga ott maradt, ám a kiállott izgalmak egy hónap múltán életét követelték.⁵¹ 1839 márciusában végleg haza indult, „Megelégedve én is ezen úri életet, visszatértem a szülői házhoz, miután írói fércelményeimet majd mind Vas megyében írtam.”⁵² Útközben Győrben Kovács Pál, nejevel együtt, ölelő karokkal fogadta.⁵³

Az Ősz utcában „A Karacs-ház (melyről legkevésbé hitték) magaslott egyedül, mint síremlék e hosszú utca romjai közt (...) még 1809-i faszindelyű csúcsos födelével 1884 április havában láttam.”⁵⁴

Nehéz helyzetén a másik Blaskovich leány, Amália igyekezett enyhíteni. „Mint a könyörület angyala jelent meg szomorú házunknál a lelkes honleány és nemes családanya Kállay Istvánnénak küldöttje, ki úrnője ajánlatát hozá számomra, nála házbiztosi állomás iránt”. Karacs Terézt 1840 februárjában már Máramarosszigeten találjuk. Odaérkezése felkavarta a várost, az irodalom kedvelők ifja és öregje siet köszönteni. Meghívták a református leányiskola vizsgájára, melyről a Kossuth szerkesztette Pesti Hírlapot tudósította. Szerették volna tanítónőnek fogni Szigeten. Az ottani liceumban 1841-ben tartotta székfoglalóját Lugossy József, mely nem csekély mértékben élesztette a vágyat a tanító létre Karacs Teréz lelkében. Papp János liceumi igazgatóval és ne-

⁴⁷ *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887. 7. sz. Karacs Teréz: Önéletleírása. 196.

⁴⁸ *Népiskolai Közlöny*. 1889. november. Karacs Teréz: Szerelem és kötelesség. 433.

⁴⁹ Karacs Teréz levele Kovács Gyuláné Márton Máriaéhoz. Dokumentumok az 1838-as pest-budai árvíz történetéből. Szerk. Kajári Imre. Bp. 1988. 18–19.

⁵⁰ *Karacs Teréz*: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. Teleki Blanka és köre:... i. m. 99.

⁵¹ *Ecsedi István*: Karacs Ferenc térképíró élete és művei. Debrecen. 1912.

⁵² *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887. 7. sz. Karacs Teréz: Önéletleírása. 196.

⁵³ *Fővárosi Lapok*. 1886. szeptember 5. Karacs Teréz: A régi Kovács Pálról. 1791–1793.

⁵⁴ *Karacs Teréz*: Karacs Ferenc életéből jegyzetek. Teleki Blanka és köre:... i. m. 100.

jével számtalanszor tárgyalták Teréz nevelési elveit és minden áron egy nagyobb leánynövelde létesítésére óhajtották felkérni. Megismerte és barátjává fogadta az ifjú Lővei Klárát.⁵⁵ Meglepetésére Szigeten Dérynével is összefutott.⁵⁶ Kállay István családjával évente Pestre utazott,⁵⁷ s alkalmat talált írásainak folyóiratokban való elhelyezésére, mely a Piltvax kávéházi ifjak megbecsülését hozta: elhatározták, ha találkoznak, mindig kalapot emelnek előtte.⁵⁸

1843-ban Karacs Teréz Róza hugát is magával vitte Máramarosba, s a Kállay pár kétségbeesett tiltakozása ellenére résztvettek egy veszélyes tutajos úton.⁵⁹ 1844 végén meglepetésként érte, hogy az időközben Miskolcra került Papp János közvetítésével meghívást kapott a felállítandó református leánynevelő intézet vezetésére.⁶⁰ Az 1845 márciusában megözvegyült Kállay Istvánné Benjamin fia mellé alkalmas nevelőként Karacs Teréz ajánlására Táncsics Mihályt alkalmazta.⁶¹ Az ifjúból közös pénzügyminiszter, majd Bosznia-Hercegovina kormányzója lett.⁶²

Karacs Terézt 1845 májusában újabb meglepetésként érte, hogy a Párizsban élő De Gerandóné gróf Teleki Emma közvetítésével felkérték a francia király unokájának a nevelésére, de a legprotestánsabb Karacs Teréz nem óhajtotta a legkatolikusabb francia király unokáját nevelni.

Édesanyja betegeskedése miatt megvált a szép Máramarostól és Pestre visszatérve az előbbi felkérés alkalmat adott számára Teleki Blanka és Brunsvik Teréz grófnőkkel való megismerkedésre.⁶³ Október 18-án édesanyja meghalt,⁶⁴ a vele töltött utolsó hónapok meghozták a gyü-

⁵⁵ *Máramarosi Tanügy*. 1889. 3. sz. Karacs Teréz: Visszaemlékezés – Hol vettetett el a mag, melyből mint tanítónő kelt ki Karacs Teréz. 57–60.

⁵⁶ *Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről*. Arad. 1888.

⁵⁷ *Karacs Teréz: Megismerkedés Teleki Blanka grófnővel*. Teleki Blanka és köre:… i. m. Bp. 1963. 375.

⁵⁸ *Orosz Lajos: A magyar nőnevelés úttörői*. Bp. 1962. 93.

⁵⁹ *Fővárosi Lapok*. 1887. augusztus 7. Karacs Teréz: Talpon (Vizi utam emléke). 1589–1591.

⁶⁰ *Orosz L.: i. m. Karacs Teréz: Nevelői pályám*. 309–311.

⁶¹ *Fővárosi Lapok*. 1884. április 25. Karacs Teréz: A 86 éves Táncsicsról. 638–639.

⁶² *Magyar életrajzi lexikon I.* Szerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1967. Kállay Benjamin. 842.

⁶³ *Karacs Teréz: Megismerkedés Teleki Blanka grófnővel*. Teleki Blanka és köre:… i. m. Bp. 1963. 367.

⁶⁴ *György Aladár: Esményi világ*. Bp. 1890. György Aladár: Takács Éva. 70.

mölcset, több folytatásban megjelent az *Életképekben* Néhány szó a nőnevelésről című dolgozata. „Nem ismerek fontosabb, sürgetőbb tenivalót honunkban, mint nőnevelő intézetek létesítését. (...) emberré formáltatásunk, polgári kötelességeinkre készülhetésünk magyar nyelven is sikeríthető.”⁶⁵

Teleki Blanka felszólította Karacs Terézt, vállaljon szerepet a tervezett nőneveldejében, de Teréz már Miskolcra elígérkezett. „Miatán látta, miszerint rám már nem számíthat, arra kért, én ajánljak helyettem valakit (...) Ez Lővei Klára volt (...) felhítt (...) legalább míg pesti lakos maradok, legyek az ő vendége (...) 1845 év utolsó havában az Ősz utcai szülői házunkból Teleki grófnőhöz mentem, s 1846 július végéig nála laktam. (...) Brunszvik Teréz grófnőhöz (nagynénjéhez) majd minden este elmentünk teázni. (...) Ő egész lelkesedéssel ölelt fel engemet, mint leendő nevelőnőt, s egész vágygal vezetett, mindenhová, hogy az elébem nyíló növeldei pályára lelki kincseket gyűjtögessek.”⁶⁶ Ez időben jelent meg Teleki Blanka *Szózat a magyar főrendű nők nevelése ügyében* című írása⁶⁷ és Karacs Teréznek erre adott visszhangja.⁶⁸

Brunszvik Teréz és Teleki Blanka ösztönzésére készült el Karacs Teréz *Nevelőnőket képző intézet tervezése* című dolgozata.⁶⁹ Már vitapartner is jelentkezik, megjelenik Erdélyi Róza *Jegyzetek Karacs Teréz nőnevelési nézeteire*⁷⁰, mely nem maradhatott válasz nélkül.⁷¹ Elbúcsúztatja az *Életképekben*, a baráti köréből elhunyt Vajda Pétert, aki nagy vesztesége a hazai nevelésügynek.⁷²

⁶⁵ Orosz L.: i. m. Karacs Teréz: *Néhány szó a nőnevelésről*. 248–268.

⁶⁶ *Karacs Teréz: Megismerkedés Teleki Blanka grófnővel*. Teleki Blanka és köre:... i. m. Bp. 1963. 369–370.

⁶⁷ Orosz L.: i. m. Teleki Blanka: *Szózat a magyar főrendű nők nevelése ügyében*. 269–271.

⁶⁸ Orosz L.: i. m. Karacs Teréz (Tót István): *Visszhang a magyar főrendű nők neveltetése ügyében emelt „Szózatra”*. 272–276.

⁶⁹ Orosz L.: i. m. Karacs Teréz: *Nevelőnőket képző intézet tervezése*. 277–279.

⁷⁰ *Honderű*. 1845. december. 13. 481–483; december 20. 501–503. Erdélyi Róza: *Jegyzetek Karacs Teréz nőnevelési nézeteire*.

⁷¹ *Honderű*. 1846. február 4. 189–191, február 6. 209–212. Karacs Teréz: *Erdélyi Róza jegyzeteinek átnézése*.

⁷² *Életképek*. 1846. február 28. Karacs Teréz: *Nyílt levél Vajdánéhoz*. 287–288.

Brunszvik Teréz szárnya alatt a Pestalozzi ünnepségen is ott lehetett. Búcsúzóul dedikálva kapta dr. Gerardo Ágoston Erdély és lakói című művét: „Karacs Teréznek Blanka emlékül Pesten júl. 31-én, 1846.” A két magasztos szellemű úrnő „naponta több erőt adott arra, hogy a még akkor nagyon sok küzdelemmel járó tanítónői pályára önérettel merjek lépni.”⁷³ Elköszönni Fáy Andrásnál is megjelent: „Kedves Kissasszony, neveljen magához hasonló jó, szelíd, önálló leányokat (...) A világ zavarodik, ha nem lesz a nőnek akarata, eltapossák. A boldogult Karacsnénak igaza volt, midőn állítá: férfit és nőt egyaránt vezessen a józat ítélet.”⁷⁴

Miskolc közepén a gróf Vay Ábrahám-féle ház egy részén nyílt meg az évek óta vajúdo református nőnevelő intézet 1846. szeptember 8-án 39 növendékkel, kikhez még 30-an csatlakoztak. Karacs Teréznek két férfi és két nő segédkezett az oktatásban. Az avasi református templom adott helyet az első tanszemlének 1847. július 4-én, a későbbieket is hagyományszerűen mindig az Amerikai Egyesült Államok függetlensége napján tartották. Az első nyilvános beszámoló sikere után, a következő tanévet már 80 növendékkel kezdték. Az anyagi gondok enyhítésére az örökségét is felhasználta. A szükséges felszerelésből sok minden hiányzott. A történelem és földrajz tanításához apja térképeivel bőven el volt látva. A nyelvtan szabályait a falra rögzített kartonlapokra írták. Könyvtáruk fejlesztését 35 derék leány hozzájárulásának is köszönhatték.⁷⁵ 1848 áprilisában sógora, Nagy Gábor tájékoztatta, hogy Kossuth és Szemere javaslatára egy országos nőnevelde élére szemelték ki.⁷⁶ A nehéz helyzetben levő intézet támogatására a miskolciak kötelező irattal kérték Karacs Terézt maradásra. Erről több évtized múltán így emlékezik: „Im könnyem hull áldott kezük írására, ők adtak újra bátorságot, lelkenek erőt, hogy a pályán tovább is maradva, tovább is küzdjek.”⁷⁷

⁷³ *Karacs Teréz: Megismerkedés Teleki Blanka grófnővel. Teleki Blanka és köre:...* i. m. 372-374.

⁷⁴ *Fővárosi Lapok.* 1880. márc. 3. 55. sz. Karacs Teréz: A régi Pestről. 266-267.

⁷⁵ Orosz L.: i. m. 324, 326. (Karacs Teréz: Nevelői pályám.)

⁷⁶ A forradalom és szabadságharc levestára. Bp. 1950. 207-209. Karacs Teréz levele Nagy Gáborhoz (Miskolc 1848. április 22.).

⁷⁷ Orosz L.: i. m. 333. (Karacs Teréz: Nevelői pályám.)

A július 20-án kezdődő első magyar egyetemes tanítói kongresszuson egyetlen nőként jelen volt.⁷⁸ A sikerét üdvözlő Máyer István püspök így folytatta: „Mi Balassagyarmaton gazdagon ellátott leányintézetet nem tudjuk benépesíteni!”⁷⁹

Karacs Teréz a forradalom alatt nemcsak Táncsics Munkások Újságját járattja⁸⁰, hanem a honvédeket is segíti. A Miskolc körüli véres harcok idején, növendékeivel néhány nap alatt 123 pár fehérműt varrnak meg, és gyűjtést szervez a lakosság körében egy kórház felszerelésére, valamint tépést és kötszereket készítenek.⁸¹ A bevonuló oroszok kórháznak akarták lefoglalni az épületet, Karacs Teréznek sikerült kikönyörögni a megmentését az orosz ezredorvosnál, aki így szólt: „Én is Apa vagyok, ez ne történjék egy nőnevelő intézettel.”⁸²

Megkereste a Miskolcon lakó Benke József: „Kedves Húgom, hallotta-e már Juci férjhez ment a derék jeles író, Jókai vette el.”⁸³ Aki épp a Karacs Ferenc térképén sem lévő közeli Tardonán bujkált, hogy ne találjanak rá.⁸⁴ Karacs Terézhez menekült sógora, a honvédtiszt Nagy Gábor családjával, s hogy szem elől té vesszék Takács Ádám néven beállt színésznek – felkeresték a Cikó utcában lakó Dérynét.⁸⁵ A miskolci színházban Karacs Teréz I. Lajos szerelme című darabját is műsorra tűzték.⁸⁶ Sógora pedig összegyűjtött munkái két kötetét is kiadta, melynek egyikét hálás növendékeinek ajánlotta a szerző, másikat az iskola főgondnoka, Palóczy László leányának.⁸⁷

Tanítványai Karacs Teréznek szólították, s reggelenként kézfogással fogadta az érkezőket. Az ötvenes években az anyagi háttér biztosításáért már jómódú vidéki bentlakókat is fogadott. Az oktatásban a legjobb

⁷⁸ Háda József: Régi írások, 1848-ban tartott egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve és naplója. Bp. 1913. 34.

⁷⁹ Magyar Pedagógiai Szemle. 1887. 7. sz. Karacs Teréz: Önéletrajza. 196.

⁸⁰ A forradalom és szabadságharc levelestára. 1950. I. m. 207–209.

⁸¹ Karacs Teréz levele Neményi Lajosnak. Békés 1888. október 16. Teleki Blanka és köre... i. m. Bp. 347.

⁸² Fővárosi Lapok. 1884. okt. 15. 1565. Karacs Teréz: Kossuth-kép és az oroszok.

⁸³ Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről. Arad. 1888.

⁸⁴ Jókai Mór: A tengerszemű hölgy. Kritikai kiadás. Bp. 1972. 105.

⁸⁵ Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről. Arad. 1888.

⁸⁶ Színművészeti Lexikon II. Szerk. Schöpflin Aladár. Bp. 1930. 368. Karacs Teréz.

⁸⁷ Pesti Napló. 1854. január 5. (Török János: Karacs Teréz összes munkái)

bak, a vezértanítványok segítették. Intézetét sikerült egy tágasabb helyre, a főispán 13 szobából álló szállására költöztetnie. 1857-ben már 11 ingyenes növendéke is volt.⁸⁸

A Vasárnapi Újságban így dicsekedtek vele: „Mi, miskolciak büszkék vagyunk a nemeskeblű Karacs Terézt itt nevelőnőnek bírhatni.”⁸⁹ Az anyagi gondok újból jelentkeztek, így lemondott. Utolsó záróvizsgáját 1859. július 4-én tartotta. 13 év alatt 855 növendéket tanított és nevelt.⁹⁰

Az elmúlt évek alatt országszerte elvitték a jó hírért, ezért azonnal több ajánlatot kapott. Az egyeztetések után augusztus 12-én érkezett Erdély fővárosába. „Azt merem reményleni, hogy Kolozsvár vidékén is fogok még pár száz leányt a női élet azon útjára vezethetni, hol a nő a természet ujja által oly nyíltan megmutatott női hivatásra elkészülne.”⁹¹ Napokon belül több mint száz növendék jelentkezett nála, az addigi elemi iskolát magasabb fokú nőnevelő intézetté kívánták fejleszteni.⁹² Amint Bodola Sámuel erdélyi helyettes püspök mondta: „Karacs Teréz kisaszszonyban a szomszéd Magyarhonból a nőnevelés pályáján mind dús tapasztalatokkal, mind kitűnő érdemekkel bíró egyént volt szerencsés megnyerni.”⁹³ Népszerűsége miatt az összes felekezet leányai előzönlöttek az intézetet. Az épület szűknek bizonyult, az egyház anyagi nehézségek miatt nem tudott segíteni, ezért az 1862. évi tanév végén lemondott.⁹⁴ Engedve a kolozsvári szülők kérésének, saját erejéből még egy évre magánnevelő intézetet nyitott. 1863 augusztusában tartotta tanzemléjét. Kolozsvári éve alatt 460 tanítványa volt.⁹⁵

December elején Kendilónára távozott, hogy a Párizsban lévő Lővei Klára barátnője helyett egy időre átvegye gróf Teleki Miksa leányainak nevelését. Ennek köszönhette Karacs Teréz, hogy 1872-ben

⁸⁸ Orosz L.: i. m. 109, 113.

⁸⁹ *Vasárnapi Újság*. 1857. július 19. 283. Egy anya: Miskolci leánynövelde.

⁹⁰ *Szülőföldünk* 20. Miskolc, 1993. 128–134. Karacs Zsigmond: Karacs Teréz: A magyar nőnevelés úttörője.

⁹¹ Karacs Teréz levele a kolozsvári református esperesnek. Miskolc. 1859. február 28. Teleki Blanka és köre... i. m. Bp. 279.

⁹² Orosz L.: i. m. 163

⁹³ Pásztor E.: i. m. 73.

⁹⁴ Orosz L.: i. m. 164.

⁹⁵ Pásztor E.: i. m. 74.

Teleki Miksa végrendeletében évi kétszáz forint nyugdíjat hagyományozott számára.⁹⁶

1865 augusztusában hazatért Pestre, de máris több helyre hívták. Korára való tekintettel újabb állásra nem vállalkozott. Magánórákat adott nyelv- és irálytanból (ma írástan), hazai történelemből és földrajzból. Naponta járt a Mozsár utcából Karácsonyi grófékhoz, Majláth országbíró leányaihoz. „Növendékeim közt ékeskedtek Szelényi, Fáy, Podmaniczky, Schoszberger, Kommer jeles tanítványok és még sokan, köztük a kedves Szél Piroska, Arany János unokája, s három Csengery leány. 1865-től 1877-ig volt Budapesten magántanítványom talán 130-140”.⁹⁷ 1866-ban a pesti református nőegylet bizottságába választották, amely egy felsőbb leányiskola és nőnevelő intézet alapítását tűzte ki célul. Arany János köszöntésére Karacs Terézt kérték fel, ki egy íróasztalt választott neki ajándékkul. „Legyen áldott minden leírt gondolata és írjon sokáig és sokat az asztal mellett a nőknek is nagy élvezetére, nagy örömére” – mondta.⁹⁸ 1872-ben találkozott Táncsiccsal, bámulátára ő ismerte meg.⁹⁹

„1877. május 2-án Kun-Halásra tettem át lakásomat (...) Itt kedves Mari néném második férjétől, Hoffer Páltól való két lánya nevelőnő volt a helvét hitvallású egyház felsőbb leányiskolájában: Hoffer Mari és Teréz (...) Ők évek során nálam növekedtek Miskolcon.” Húgainak segítve heti négy órában részt vesz az oktatásban.¹⁰⁰ 1880-ban a Fővárosi Lapokban helyreigazította a Virág Benedekről szóló téves közléseket.¹⁰¹ Ettől kezdve rokona Szilády Áron, az akadémikus halasi lelkész, Arany Jánosné és az őt felkereső Badics Ferenc és Géresy Kálmán irodalomtörténészek kérésére nekifogott emlékezései megírásának és egyre több adatot kérnek tőle.¹⁰² A fővárosi lapok, pedagógiai folyóiratok szívesen fogadják írásait. 1885. június elsején bal keze megbénult, de

⁹⁶ *Vasárnapi Újság*. 1887. április 24. 279–281. Karacs Teréz életleírása. Lásd még: Magyar Pedagógiai Szemle. 1887. 7. sz. 199. Karacs Teréz: Önéletleírása.

⁹⁷ *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887. 7. sz. 196. Karacs Teréz: Önéletleírása.

⁹⁸ *Karacs Teréz*: Arany János íróasztala. Teleki Blanka és köre...i. m. 212.

⁹⁹ *Fővárosi Lapok*. 1884. április 25. 638–639. Karacs Teréz: A 86 éves Táncsiccsról.

¹⁰⁰ *Karacs Teréz*: Egy igaz magyar nevelőnő életéről. Teleki Blanka és köre... i. m. 112.

¹⁰¹ *Fővárosi Lapok*. 1880. január 1. 1–2. Karacs Teréz: Virág Benedekről.

¹⁰² *Karacs*. 1999. 1. szám 47–50. Karacs Zsigmond: Karacs Teréz Kiskunhalason.

örömét lelte abban, hogy ép kezével és szellemével válaszolni tudott a sűrűn érkező levelekre.¹⁰³

1885. október 26-án Környey Lajos, Mari nénye első férjétől való fia tágas békési otthonában, orvosi felügyelet alatt találjuk.¹⁰⁴ A magyar írók segélyegylete állandó támogatásban részesíti.¹⁰⁵ Zirzen Janka pedig, mint legérdemesebbet, 1886 áprilisában meghívja első lakójául az újonnan létesített öreg tanítónők és nevelőnők otthonába, amit megköszönt, de nem fogadta el.¹⁰⁶ A gondos ápolástól annyit javult, hogy Hódmezővásárhelyen meglátogatta egykori szigeti barátnőjét, Papp Jánosnét.¹⁰⁷ Régi barátai kitananak mellette. Teleki Emma¹⁰⁸, Kállay Istvánné¹⁰⁹ leveleivel, Lővei Klára pedig gyakran személyesen keresi fel.¹¹⁰ Meglátogatja Naményi Lajos és lelkesen szorgalmazza, hogy a 80 éves Karacs Terézt megünnepeljék.¹¹¹ Születésnapjára az ország minden részéből érkeztek az üdvözlő sürgönyök és levelek. A Fővárosi Lapok veterán íróként méltatja és közli két írását.¹¹² A főváros népművelői testülete az új Városháza dísztermében ünnepli a tanítónők nesztorát és az Eötvös Egyesületnél Karacs Alapítványt létesítenek, melynek kamatait az elaggott tanítónők élvezik. Békésen Környey Lajosnál ebédet rendeztek, hol Karacs Teréz adomákkal mulattatta a társaságot, kik

¹⁰³ *Békési Élet*. 1973. 1. sz. 79. Sáfrán Györgyi: Karacs Teréz Békésen.

¹⁰⁴ Uo. 89.

¹⁰⁵ *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887. 7. sz. Karacs Teréz: Önéletleírása. 199.

¹⁰⁶ Karacs Teréz levele Zirzen Jankának (Békés, 1996. máj. 2.) Teleki Blanka és köre... i. m. 327–328.

¹⁰⁷ Karacs Teréz levele Szilády Áronnak (Hódmezővásárhely, 1886. júl. 20.) Teleki Blanka és köre... i. m. 323–329.

¹⁰⁸ De Gerando Ágostonné levele Karacs Teréznek. Teleki Blanka és köre... i. m. 286–287.

¹⁰⁹ *Máramarosi Tanügy*. 1889. 3. sz. Karacs Teréz: Visszaemlékezés – Hol vettetett el a mag, melyből mint tanítónő kelt ki Karacs Teréz. 57.

¹¹⁰ Lővei Klára levele Gergely Sámuelnek (Majtis, 1888. dec. 31.) Teleki Blanka és köre... i. m. 563-5.

¹¹¹ Karacs Teréz levele Naményi Lajosnak (Békés, 1887. jan. 10.) Teleki Blanka és köre... i. m. 335.

¹¹² *Fővárosi Lapok*. 1887. április 17. 766–768. Sz(öts) Farkas): A veterán író. Lásd még: *Fővárosi Lapok*. 1887. ápr. 17. 105. sz. Karacs Teréz: Hogyan lettem irogatónő. 765–766. és Karacs Teréz: Egy igaz magyar nevelőnő életéről. Teleki Blanka és köre... i. m. 112.

elhatározták Békésen felsőbb leányiskolát létesítenek.¹¹³ Aradon megjelent A régi magyar színészetről¹¹⁴, 1889-ben pedig Gyomán a Beszélyek című kötete.¹¹⁵ A fővárosi lapok tele vannak a régi Pest-Budáról szóló írásaival.¹¹⁶ Rozsnyay Kálmán az édesanyjával látogatta meg az agg írónőt – nőnevelőt: „Nem kisebb nevek röpködtek ott, mint Kántorné, Déryné, Katona József, Kazinczy, Berzsenyi Dániel, Kultsár István, Lendvayné, Laborfalvy Róza és sok más nagy név a múltból.” Unokaöccse megözvegyül, így Kecskeméti Ferenc lelkész és neje veszi gondjaiba a békési parókián. Élete utolsó évét csaknem egészen ágyban töltötte. 1892. október 9-én csendes elalvással távozott az élők sorából. Békésről békésen, amint emlegette.¹¹⁷

Karacs Teréz (Fénykép, 1886)

¹¹³ *Békési Élet.* 1973. 1. sz. 90. Sáfrán Györgyi: Karacs Teréz Békésen.

¹¹⁴ *Karacs Teréz: A régi magyar színészetéről.* Arad. 1888.

¹¹⁵ *Karacs Teréz: Beszélyek.* Gyoma. 1889

¹¹⁶ Ewa G.: i. m. 14.

¹¹⁷ *Békési Élet.* 1973. 1. sz. 91. Sáfrán Györgyi: Karacs Teréz Békésen.